

The Capacities of International Instruments in Facing the Challenges Facing the Right of Future Generations to Enjoy Natural Resources

Mahdi Firouzi¹

Received Date: 2025/01/15

Accept Date: 2025/07/27

Cite: Firouzi, M. (2026). The Capacities of International Instruments in Facing the Challenges Facing the Right of Future Generations to Enjoy Natural Resources. *Crisis Studies of the Islamic World*, 12(4), 227-251.

DOI: 10.27834/CSIW.2501.1494.4.39.9

Abstract

One of the fundamental challenges facing contemporary humanity and countries, including Islamic countries, is environmental issues and problems, a significant part of which is due to the excessive use of natural resources by the present generation. This has led to an “environmental crisis” today, has had disastrous effects and consequences, and has put the lives of the present generation and especially future generations at risk, and in particular, will face a fundamental challenge to the right of future generations to enjoy natural resources. The question arises as to what international capacities exist to face the challenges facing the right of future generations to enjoy natural resources? It seems that one of the international capacities that can be effective in this regard is international documents and conventions. Many of these documents, to which the Iranian government has also joined, have expressed principles, rules, and regulations regarding the protection and support of the right of future generations to enjoy natural resources. This article, relying on the documentary method and analysis of international documents, will discuss the challenges and capacities in this issue. The research findings indicate that international documents can be a reliable basis and framework for protecting and supporting the right of future generations to enjoy natural resources.

Keywords: Human Rights, International Instruments, Future Generations, Rights of Future Generations, Natural Resources, Environmental Challenges

¹ . Assistant Professor, Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran.
m.firouzi@isca.ac.ir

Introduction

Environmental crises resulting from the current generation's excessive and unprincipled exploitation of natural resources have become a fundamental global challenge, endangering the life and livelihood of both the present generation and, in particular, future generations. Specifically, the right of future generations to benefit from natural resources faces a fundamental challenge. To address this challenge, certain instruments and conventions have been drafted and ratified which, firstly, have been acceded to by most countries of the world (including Iran), and secondly, are binding and enforceable. Relying on these instruments, this article examines the existing challenges while assessing the capacities of international law to effectively protect the right of future generations.

1. Research Method and Conceptual Framework

The present research has been conducted using a documentary method, a comparative approach, and an analytical-descriptive technique. Accordingly, the main sources of this research are international instruments, including treaties, conventions, and international judicial practice. Through qualitative content analysis, the principles, obligations, and legal requirements concerning the right of future generations to use natural resources have been examined. Furthermore, the status of these instruments within the legal system of the Islamic Republic of Iran has been analyzed.

The analysis presented in this article is based on the theory of "intergenerational justice." This theory emphasizes the fair and equitable distribution of resources and opportunities among different generations. According to this theory, the current generation's exploitation of natural resources must be conducted in such a way that the rights of future generations are not endangered. Furthermore, based on this theory, a kind of moral and legal obligation is imposed on the present generation to preserve life opportunities for future generations, requiring the current generation to utilize natural resources and the environment in a manner that recognizes the right of future generations to benefit from these resources.

2. Discussion

Several main categories of challenges threaten the right of future generations to benefit from natural resources:

First category: The challenge arising from the reduction of biodiversity and the extinction of plant and animal species.

The extinction of these species directly affects food security, natural cycles, ecosystem stability, and ultimately human life. Destruction of vegetation, excessive hunting, pollution from chemical and fossil materials, industrial development, and urbanization are major factors in this extinction.

Instruments such as CITES (1973), the Convention on Biological Diversity (1992), and the Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (1979) have made efforts to preserve biodiversity and prevent species extinction.

Second category: The challenge of environmental degradation and pollution.

Pollution, especially from industrial, agricultural, and urban sources, severely threatens natural resources. The introduction of pollutants into soil, water, and air has led to the destruction of agricultural lands, pollution of water resources, and the spread of diseases. One of the most serious threats in this area is climate change and global warming, which have devastating effects such as rising sea levels, floods, desertification, and reduced agricultural production. Instruments such as the UN Framework Convention on Climate Change (1992), the Kyoto Protocol, and the Paris Agreement (2015) emphasize the commitment of states to reduce greenhouse gas emissions and sustainably manage the environment.

Third category: Unfair exploitation of the natural and common heritage of humankind.

Some natural resources, such as the seabed and ocean floors and biological species, are examples of the "common heritage of humankind." In this context, the United Nations Convention on the Law of the Sea (1982), the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (2001), and the UNESCO World Heritage Convention (1972) explicitly obligate states to preserve and fairly use these resources.

3. Conclusion and Suggestion

International instruments, especially binding ones, have significant capacity to protect the right of future generations to benefit from natural resources. However, realizing this capacity requires political will, public participation, and institution-building at both national and international levels. Therefore, it is essential that states undertake the following actions:

Accede to binding international instruments and fully implement the obligations arising therefrom;

Incorporate the principles of intergenerational justice and sustainable development into their constitutions and national macro-policies;

Enact domestic laws to protect natural resources with a focus on safeguarding the rights of future generations;

Raise public awareness and educate citizens regarding their moral and legal responsibilities towards future generations.

ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در مواجهه با چالش‌های فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی^۱

مهدی فیروزی^۲ ID

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۲۳

استناد: فیروزی، مهدی. (۱۴۰۴). ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در مواجهه با چالش‌های فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی. بحران پژوهی جهان اسلام، ۱۲ (۴)، ۲۵۱-۲۲۷.

DOI: 10.27834/CSIW.2501.1494.4.39.9

چکیده

یکی از چالش‌های اساسی فراروی بشر معاصر و نیز کشورها، از جمله کشورهای اسلامی، مسائل و مشکلات زیست‌محیطی است که بخش مهمی از آن ناشی از استفاده بی‌رویه نسل حاضر از منابع طبیعی می‌باشد. این امر که امروزه به یک «بحران زیست‌محیطی» منجر شده، آثار و پیامدهای ناگواری به دنبال داشته است؛ همچنین زندگی و حیات نسل حاضر، به‌ویژه نسل‌های آینده را در معرض خطر قرار می‌دهد و به‌طور خاص حق نسل‌های آینده را در برخورداری از منابع طبیعی با چالش اساسی مواجه خواهد کرد. این پرسش مطرح است که چه ظرفیت‌های بین‌المللی برای مواجهه با چالش‌های فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی وجود دارد؟ به نظر می‌رسد یکی از ظرفیت‌های بین‌المللی که می‌تواند در این زمینه تأثیرگذار باشند، اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی است. بسیاری از این اسناد که دولت ایران نیز به آن‌ها ملحق شده است به بیان اصول، قواعد و مقرراتی در مورد حفاظت و حمایت از حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی پرداخته‌اند. مقاله حاضر با تکیه به روش اسنادی و تجزیه و تحلیل اسناد بین‌المللی به بیان چالش‌ها و ظرفیت‌ها در این موضوع خواهد پرداخت. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که اسناد بین‌المللی می‌توانند مبنای چارچوبی قابل اتکا در جهت حفاظت و حمایت از حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی باشند.

واژگان کلیدی: حقوق بشر، اسناد بین‌المللی، نسل‌های آینده، حقوق نسل‌های آینده، منابع طبیعی، چالش‌های زیست‌محیطی.

^۱. این مقاله برگرفته از پروژه‌ای است که نویسنده در پژوهشکده فقه و حقوق پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی در حال اجرای آن است.

^۲. عضو هیأت علمی و استادیار پژوهشکده فقه و حقوق پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
m.firouzi14@yahoo.com

مقدمه

گرچه پیشینه بحث از حقوق نسل‌های آینده به مذاکرات مربوط به تدوین منشور ملل متحد برمی‌گردد؛ اما مشکلات و چالش‌های زیست‌محیطی ناشی از آثار و پیامدهای حرکت کشورها به سمت توسعه باعث مطرح شدن موضوع «توسعه پایدار»^۱ شد. یکی از شاخصه‌ها و ویژگی‌های توسعه پایدار، بحث از حقوق نسل‌های آینده است. در گزارشی که سال ۱۹۸۷ تحت عنوان «آینده مشترک ما»^۲ ارائه گردید، مفهوم توسعه پایدار این گونه بیان شد: «توسعه پایدار، توسعه‌ای است که نیازهای جوامع کنونی را برآورده سازد؛ بدون این که خللی در توانایی نسل‌های آینده برای رفع نیازهایشان وارد سازد».^۳

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در توسعه پایدار با در نظر گرفتن «عدالت درون‌نسلی» و «عدالت بین‌نسلی»، «حقوق نسل‌های آینده» در کنار «حقوق نسل حاضر» مدنظر قرار می‌گیرد و بر حفظ منابع طبیعی و محیط زیست که حق همه انسان‌ها در همه نسل‌ها می‌باشد، تأکید می‌شود. بر این اساس، اولاً بهره‌برداری نسل فعلی از منابع طبیعی باید به صورت پایدار، معقول و مناسب صورت پذیرد؛ ثانیاً استفاده از منابع طبیعی به صورت منصفانه و با لحاظ نیازهای دیگران صورت پذیرد و ثالثاً منابع طبیعی برای بهره‌مندی نسل‌های آینده نیز حفظ گردد.

از این زمان است که بحث حفاظت از حقوق نسل‌های آینده، به‌ویژه حق آنان در برخورداری از منابع طبیعی در کانون توجه جهانی قرار گرفت و با هدف مواجهه اساسی با مسائلی که می‌تواند حقوق نسل‌های آینده از جمله حق آنان در برخورداری از منابع طبیعی را با چالش مواجه کند، اسناد و کنوانسیون‌هایی تدوین و تصویب شدند. این اسناد در دو دسته الزام‌آور و غیر الزام‌آور تقسیم می‌شوند. اهمیت اسناد الزام‌آور که در این مقاله مورد استناد قرار می‌گیرند، از آن جهت است که اولاً اغلب کشورهای جهان از جمله ایران به آن پیوسته‌اند و ثانیاً لازم‌الاجرا و دارای ضمانت اجرا هستند و در اصطلاح جزو «حقوق سخت»^۴ محسوب می‌شوند.

از این رو، پس از تبیین چارچوب مفهومی چالش‌های فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی و نیز ظرفیت‌های اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی که دولت ایران نیز به اغلب آن‌ها ملحق شده است و بر اساس ماده ۹ قانون مدنی، در حکم قوانین ایران محسوب می‌شوند با هدف مواجهه با این چالش‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند.

ذکر این نکته ضروری است مراد از «چالش‌ها» که فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری

^۱. Sustainable Development

^۲. Our Common Future

^۳. Report of the World Commission on Environment and Development, Our Common Future, 1987

^۴. Hard Law

از منابع طبیعی قرار دارد، شرایط و وضعیت جدیدی است که زندگی نسل‌های آینده را هدف قرار داده و حفظ تعادل و توازن آن را با مشکل اساسی مواجه کرده است؛ فائق آمدن بر این چالش‌ها، مستلزم تلاشی سخت و سرنوشت‌ساز است.

۱- چارچوب نظری

این مقاله با اتخاذ چارچوب نظری «عدالت بین‌نسلی»^۱ به تحلیل ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در حمایت از حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی می‌پردازد. این نظریه به توزیع منصفانه و عادلانه منابع و فرصت‌ها بین نسل‌های مختلف تاکید دارد. بر اساس این نظریه، بهره‌برداری نسل حاضر از منابع طبیعی باید به گونه‌ای صورت گیرد که حقوق نسل‌های آینده دچار مخاطره نگردد. «ادیت براون ویس»^۲ که از پیشگامان حقوق بین‌الملل محیط زیست و نظریه عدالت بین‌نسلی است، این نظریه را پایه‌ای برای تبیین تعهدات نسل حاضر نسبت به نسل‌های آینده در بهره‌برداری از منابع طبیعی می‌داند. وی بر اساس این نظریه، نوعی تعهد اخلاقی و حقوقی برای نسل حاضر نسبت به حفظ فرصت‌های زندگی برای نسل‌های آینده در نظر می‌گیرد و در تلاش است نسل کنونی را مکلف سازد تا به گونه‌ای از منابع طبیعی و محیط زیست استفاده کند که حق نسل‌های آینده را در برخورداری از این منابع به رسمیت بشناسد و از طریق برجسته کردن این تعهدات در مواجهه با چالش‌های فراروی نسل‌های آینده راه چاره‌ای بیابد (مجبی و فیض‌اللهی، ۱۴۰۰: ۱۱) (Mohebbi and Feizollahi, 2017: 11).

در این راستا، شناخت و تبیین مفاهیم اصلی پژوهش نیز می‌تواند به درک بهتر مباحث مقاله مدد رساند. بر همین اساس، مفاهیم «نسل‌های آینده» و «حقوق نسل‌های آینده» و «منابع طبیعی» مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرند.

۱-۱- نسل‌های آینده

وقتی اصطلاح «نسل»^۳ را در مورد انسان به کار می‌بریم، منظور مجموعه انسان‌هایی هستند که در یک زمان با یکدیگر زندگی می‌کنند. آنچه در این تعریف ملاک تشخیص یک نسل از نسل دیگر است «معیار زمانی» می‌باشد. از منظر جمعیت‌شناسی، نسل به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که مرحله‌ای از حیات را با یکدیگر آغاز کرده یا پایان داده باشند. گروهی که در یک زمان فارغ‌التحصیل می‌شوند یا در یک زمان نزدیک به هم به دنیا آمده و ازدواج کرده‌اند (ساروخانی، ۱۳۷۵: ۱۰۷) (Sarukhani, 1996: 107). معمولاً بازه زمانی بین دو نسل حدود سی سال مشخص

^۱. Intergenerational Justice

^۲. Edith Brown Weiss

^۳. Generation

می‌شود. بر همین اساس، از برخی جهات می‌توان گفت که یک نسل عبارت است از فاصله بین تولد والدین و تولد فرزندان. بدین ترتیب، اگر سن بچه‌دار شدن را مثلاً بین بیست و پنج تا سی سالگی فرض کنیم، هر ۲۵ تا ۳۰ سال یک نسل جدید پا به عرصه حیات می‌گذارد. بسیاری از مردم در طول عمر خویش شاهد حضور سه نسل هستند: پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها، خودشان و فرزندان‌شان (بالس، ۱۳۸۰: ۶. همچنین ر.ک: آئینه‌وند، ۱۳۸۸: ۱۵؛ آقابخشی و افشاری‌راد، ۱۳۸۶: ۲۶۷) (Ainevand, 2009: 15; Aghabakhshi and Afshari-Rad, 2001: 6 Also see: 2007: 267).

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت مراد از «نسل» گروهی از انسان‌ها هستند که در یک دوره تاریخی یکسان زندگی کرده یا متولد شده و دارای اشتراکاتی هستند و دوران آن‌ها از نظر اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جامعه شرایط یکسانی داشته است.

۲-۱- حق نسل‌های آینده

اصطلاح «حقوق» چند معنا و کاربرد دارد که یکی از آن‌ها جمع «حق»^۱ است و اصطلاح «حقوق بشر»^۲ مربوط به همین معنا و ناظر به آن دسته از حق‌هایی است که هر انسان به حکم انسان بودن از آن برخوردار می‌گردد (والاس و ارتگا، ۱۳۹۴: ۳۲۶) (Wallace and Ortega, 2015: 326). به عبارت دیگر، حقوق بشر مجموعه‌ای از امتیازات دارای مضمون و مفهوم والای انسانی است که هر انسانی با صرف نظر از هرگونه وابستگی دینی، نژادی، جنسی، زبانی و مانند آن و بدون توجه به اوضاع و احوال متغیر اجتماعی از آن برخوردار است؛ همچنین به کرامت و شخصیت انسان ارتباط دارد و دولت متعهد به رعایت آن است (قربان‌نیا، ۱۳۸۷: ۳۶) (Ghorbaniya, 2008: 36). این دسته از حقوق انسانی می‌تواند فردی، جمعی، نسلی و یا جهانی باشد. بنابراین «حقوق» در اصطلاح «حقوق نسل‌های آینده» نیز جمع «حق» است و اشاره به سلطه، اختیار و امتیازی است که حقوق هر کشور به منظور حفظ منافع اشخاص به آن‌ها می‌دهد (کاتوزیان، ۱۳۷۱: ۲۶۶) (Katouzian, 1992: 266).

گرچه تعریفی از اصطلاح «حقوق نسل‌های آینده» وجود ندارد؛ با این حال می‌توان گفت که منظور از حقوق نسل‌های آینده، امتیازات و توانایی‌هایی است که برای نسل‌های آینده وجود دارد. به عبارت دیگر، این اصطلاح دلالت بر حق‌ها و آزادی‌هایی دارد که انسان‌های متعلق به نسل‌های آینده بدون توجه به ملیت، جنسیت، اصالت ملی یا قومی، نژاد، رنگ، زبان یا دیگر وضعیت‌ها از آن برخوردارند.

^۱. Right

^۲. Human Rights

۳-۱- منابع طبیعی

به تمام موجوداتی که پروردگار در جهان بی‌انتها آفریده است طبیعت گفته می‌شود؛ به عبارت دیگر، هر چیزی که دست بشر در ایجاد آن دخالت نکرده باشد طبیعت نام دارد (تقی‌زاده انصاری، ۱۳۷۴: ۱۰). (Taghizadeh Ansari, 1995: 10). بنابراین زمانی که از «منابع طبیعی»^۱ سخن می‌گوییم، مراد مجموعه مواهب و ثروت‌های خدادادی است که به رایگان در اختیار بشر قرار گرفته و انسان در ایجاد آن هیچ‌گونه دخالتی نداشته است. این منابع شامل آب، خاک، هوا، گیاهان، جانوران، اقیانوس‌ها، دریاها، جنگل‌ها، مراتع، معادن و مانند آن است که می‌توان آن‌ها را به منابع جان‌دار (مانند گیاهان، درختان، جانوران) و منابع بی‌جان (مانند آب، خاک، هوا) تقسیم کرد.

از جهت دیگر، این منابع به دو دسته تجدیدپذیر و تجدیدنپذیر تقسیم می‌شوند؛ منابع طبیعی تجدیدپذیر منابعی است که در طبیعت وجود داشته و در صورت استفاده صحیح و بهره‌برداری درست با سرعت بالایی جایگزین می‌شوند مانند جنگل‌ها و مراتع؛ اما منابع طبیعی تجدیدنپذیر منابعی هستند که در صورت اتمام قابل جبران نیستند یا زمان لازم برای تجدیدشان به قدری طولانی است که عملاً تجدیدپذیر محسوب نمی‌شوند. سوخت‌های فسیلی (زغال سنگ، نفت خام، گاز طبیعی) از این دسته‌اند. آنچه مورد بحث ما در این مقاله است، همه این منابع را شامل می‌شود.

۲- چالش‌های ناشی از انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری و ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی

بخش عظیمی از منابع طبیعی را گونه‌ها و تنوع گیاهی و جانوری تشکیل می‌دهند. در این قسمت، ابتدا چالش‌های فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی که ناشی از کاهش یا انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری است، بررسی می‌شود و سپس به بیان ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در مواجهه با این چالش‌ها می‌پردازیم.

۲-۱- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از کاهش یا انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری

به‌رغم اهمیت فراوان منابع طبیعی به‌ویژه گونه‌های گیاهی و جانوری در قوام و دوام زندگی بشر، متأسفانه به دلیل آثار و پیامدهای ناگوار ناشی از کاهش یا نابودی بسیاری از این گونه‌ها، حیات نسل فعلی و نسل‌های آینده دچار چالش اساسی شده است. مباحث این قسمت عهده‌دار بررسی این موضوع است.

^۱. Natural Resources

۱-۱-۲- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از کاهش یا انقراض گونه‌های

گیاهی

عواملی که موجب کاهش و نابودی بسیاری از گونه‌های گیاهی شده است دو دسته‌اند که عبارتند از: عوامل طبیعی و عوامل انسانی. در کنار عوامل کاهش و نابودی طبیعی همچون آفات، امراض نباتی، سیل، طوفان، صاعقه و آتشفشان، آن‌چه تأثیر ویران‌کننده‌تر و مخرب‌تری بر این منابع داشته، عوامل تخریب انسانی است. بریدن، ریشه‌کن کردن و سوزانیدن درخت و گیاه، چرانیدن بیش از اندازه دام در جنگل و مراتع، استفاده و برداشت بی‌رویه و بیش از حد از جنگل و مراتع، استفاده بی‌رویه از سموم دفع آفات نباتی، آلودگی ناشی از سوخت‌های فسیلی و آلودگی آب و خاک که باعث از بین رفتن درختان و مراتع می‌شود، مخاصمات مسلحانه و استفاده از محیط زیست به عنوان ابزار جنگی و مانند آن از جمله عواملی است که موجب کاهش و انقراض بسیاری از گونه‌های گیاهان و درختان شده است (فیروزی، ۱۳۸۵: ۹۳) (Firouzi, 2006: 93). این مسائل باعث می‌شود بسیاری از این گونه‌های گیاهی که نقش مؤثری در طبیعت و نیز چرخه غذایی انسان و سایر جانداران دارند، از بین رفته و در نتیجه، علاوه بر حیات دیگر جانداران، سلامت، حیات، دوام و بقای خود انسان در نسل حاضر و آینده دچار تهدید و مخاطره اساسی شود.

۲-۱-۲- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از کاهش یا انقراض گونه‌های

جانوری

در کنار انهدام و نابودی حجم زیادی از تنوع گیاهی، گونه‌های جانوری نیز از آهنگ کاهش، نابودی و انقراض در امان نبوده‌اند. به گفته متخصصین بخش محیط زیست سازمان ملل، روزانه نسل بیش از ۵۰ نوع جانور و گیاه در کره زمین در حال انقراض و نابودی است (قوام، ۱۳۷۵: ۳۱) (Qavam, 1997: 31)؛ زیرا از یک سو تخریب و انهدام جنگل‌ها و مراتع عرصه را بر ادامه حیات گونه‌های جانوری تنگ می‌کند و از سوی دیگر، شکارهای بی‌رویه و توسعه زندگی صنعتی و شهری و تجاوز به حریم زندگی آنان، این گونه‌ها را در معرض نابودی و انقراض قرار داده است. علاوه بر این، انواع آلودگی از جمله آلودگی آب‌ها مثل آلودگی دریا، رودخانه‌ها، مرداب‌ها و تالاب‌ها، نابودی بسیاری از گونه‌های حیوانی به‌ویژه آبزیان و پرندگان را به دنبال داشته است. پیامد ناگوار کاهش یا انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری، برهم خوردن تعادل اکوسیستم طبیعی زمین و حذف بخشی از عناصر دخیل در چرخه پایداری و تداوم حیات انسانی است که چالشی اساسی فراروی زندگی نسل‌های آینده و نقض حق آنان در برخورداری از این منابع خواهد بود.

۲-۲- ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در مواجهه با چالش انقراض گونه‌های گیاهی و جانوری

وضعیت نامساعد تنوع گیاهی و جانوری به عنوان جزء بزرگی از منابع طبیعی مورد نیاز در چرخه زندگی انسان که سبب کاهش و انقراض بخشی از آن‌ها شده، علاوه بر تهدید سلامت و حیات نسل حاضر، باعث به خطر افتادن زندگی و نیز حقوق نسل‌های آینده شده است. برای مواجهه با این چالش، اسناد متعدد بین‌المللی تدوین و تصویب شده است که در این جا برخی از آن‌ها بررسی می‌شوند.

۲-۲-۱- کنوانسیون بین‌المللی صید نهنگ

یکی از مهم‌ترین اسنادی که با هدف حفاظت از اکوسیستم اقیانوس‌ها و منابع طبیعی موجود در آن از جمله ذخایر جمعیت نهنگ‌ها و نیز تضمین بهره‌برداری پایدار و جلوگیری از خطر انقراض نسل آن‌ها منعقد شده، «کنوانسیون بین‌المللی صید نهنگ»^۱ است که در ۲ دسامبر ۱۹۴۶ به امضای برخی از کشورهای فعال در صید نهنگ رسیده است (Sands and Galizzi, 2004: PP.601-632).

در مقدمه این کنوانسیون، حمایت از «حقوق نسل‌های آینده»، صیانت از منابع طبیعی گسترده ذخایر نهنگ‌ها و جلوگیری از صید بی‌رویه آن‌ها به نفع نسل‌های آینده و نیز تمام بشریت مورد تأکید قرار گرفته تا تمامی گونه‌های نهنگ از صید بی‌رویه در امان باشند.

اهمیت این سند از آن جهت است که اولاً یکی از اسناد لازم‌الاجرای بین‌المللی است و ثانیاً در رابطه با دعوای استرالیا علیه ژاپن مبنی بر نقض کنوانسیون بین‌المللی صید نهنگ در قالب طرح تحقیقاتی ژاپن برای صید نهنگ در ۳۱ مه ۲۰۱۰ در «دیوان بین‌المللی دادگستری»^۲ است که دیوان در ۳۱ مارس ۲۰۱۴ با استناد به این کنوانسیون بر محکومیت ژاپن به دلیل نقض تعهداتش حکم کرد.^۳

۲-۲-۲- کنوانسیون سایتس

بی‌تردید «کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های جانوران و گیاهان وحشی در معرض خطر انقراض و نابودی» (سایتس)^۴، که در ۳ مارس ۱۹۷۳ با هدف کنترل و برقراری محدودیت‌هایی در تجارت برخی از گونه‌های در خطر انقراض به تصویب رسید، یکی از مهم‌ترین کنوانسیون‌های بین‌المللی محیط زیست در راستای حفظ تنوع زیستی جانوران و گیاهان است (Sands and

^۱ International Convention for the Regulation of Whaling, 2 December 1946

^۲ International Court of Justice (ICJ)

^۳ Case Concerning Whaling in the Antarctic (Australia v. Japan: New Zealand Intervening), ICJ Judgment of 31 March 2014

^۴ Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora, (CITES) 3 March 1973

(Galizzi, 2004: PP.661-680). ایران نیز در سال ۱۳۵۵ به عضویت این کنوانسیون در آمده است. در مقدمه این کنوانسیون، با اشاره به «حق که نسل‌های آینده نسبت به گونه‌های متنوع گیاهی و جانوری دارند»، بر حفظ این منابع طبیعی برای نسل‌های حاضر و آینده تأکید گردیده و مقرر شده است دولت‌های متعاقد با توجه به آن که حیوانات و گیاهان وحشی با گونه‌های متنوع و زیبای خود جزء غیر قابل جانشینی از سیستم‌های مختلف طبیعی کره زمین را تشکیل می‌دهند، بایستی برای نسل حاضر و نسل‌های آینده حفظ و نگهداری گردند و افراد و دولت‌ها بهترین محافظان گیاهان و جانوران وحشی باشند.

۲-۳- کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر وحشی

در تاریخ ۲۳ ژوئن ۱۹۷۹، «کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر وحشی»^۱ با هدف حفاظت از گونه‌های مهاجر وحشی که از فراز قلمرو ملی کشورها به خارج مهاجرت می‌کنند، منعقد گردید (Sands and Galizzi, 2004: PP.681-695). دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۸۶ به آن ملحق شد.

کشورهای طرف این کنوانسیون با اذعان به «حق نسل‌های آینده بر منابع طبیعی زمین و این که این منابع باید برای نسل‌های آینده باقی بماند»، بر «تعهد خود» برای حفظ و انتقال این میراث ارزشمند به «آیندگان» تأکید نمودند. در مقدمه این کنوانسیون، طرف‌های متعاقد با اعتقاد به این که جانوران وحشی در اشکال بی‌شمارشان، بخش غیرقابل جایگزین سیستم طبیعی کره زمین را تشکیل می‌دهند، توافق نمودند که این منابع باید برای سعادت بشریت حفظ شوند؛ همچنین با آگاهی از این که تمامی نسل‌های بشری باید منابع کره زمین را برای نسل‌های آینده حفظ نمایند، ملزم شدند که از حفظ و بهره‌برداری خردمندانه این میراث اطمینان حاصل کنند.

در ماده ۱ این کنوانسیون، کشورهای عضو متعهد شده‌اند که با هدف حفاظت و مدیریت کارآمد گونه‌های مهاجر وحشی که از فراز قلمرو ملی کشورهای عضو به خارج مهاجرت می‌کنند، اقدامات لازم و مقتضی را برای حفاظت از این گونه‌ها و زیستگاه‌های آنان اتخاذ نمایند.

۲-۴- کنوانسیون تنوع زیستی

«کنفرانس ملل متحد در مورد محیط زیست و توسعه»^۲ که در سال ۱۹۹۲ در شهر ریودوژانیرو برگزار شد، بر یک راهبرد جامع برای توسعه پایدار با این ویژگی که این توسعه قادر به برآوردن نیازهای نسل حاضر باشد اما در عین حال، «یک جهان سالم و زیست‌پذیر را برای نسل‌های آینده تضمین نماید»، توافق کرد. یکی از ره‌آوردهای مهم این کنفرانس، تهیه و تصویب «کنوانسیون

^۱. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, 23 June 1979

^۲. The United Nations Conference on Environment and Development

تنوع زیستی^۱ است (Sands and Galizzi, 2004: PP.696-724) که دولت جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۵ بدان ملحق شده است.

سه هدف اصلی این کنوانسیون در ماده ۱ این‌گونه بیان شده است: حفظ تنوع زیستی، استفاده پایدار از گونه‌ها و اجزای آن و در نهایت، تسهیم عادلانه و منصفانه منافع و مزایای حاصل از استفاده از ذخایر ژنتیکی. منظور از تنوع گونه‌های زیستی عبارت است از گونه‌های گیاهی، حیوانات، موجودات زنده میکروسکوپی و سیستم‌های زیست‌محیطی که به صورت واحد با موجودات مذکور فعل و انفعال دارند.

این کنوانسیون با تأکید بر این که حفظ تنوع زیستی مسئله تمامی بشریت است، توجه همگان را به این نکته جلب می‌کند که بی‌توجهی نسبت به تخریب و صدمه به محیط زیست، ضمن این که لطمه‌های جبران ناپذیری به توسعه پایدار وارد می‌سازد، باعث می‌شود که خسارات وارده بر تنوع زیستی، نه تنها دارایی و میراث زیستی نسل فعلی را کاهش دهد، «حقوق نسل‌های آینده» را نیز با چالش‌های اساسی مواجه سازد. بر این اساس، کنوانسیون بر عزم همگانی برای حفظ و استفاده پایدار از تنوع زیستی در راستای منافع نسل‌های کنونی و آینده تأکید کرده است.

ماده ۲ این کنوانسیون، توسعه پایدار را به معنی استفاده از اجزای تشکیل‌دهنده زیستی به اندازه و به گونه‌ای معرفی کرده است که در دراز مدت سبب کاهش تنوع زیستی نشده و توانایی آن را برای رفع نیازها و آمال نسل‌های کنونی و آینده حفظ نماید.

۲-۵- معاهده بین‌المللی منابع ژنتیکی گیاهی برای غذا و کشاورزی

رشد فزاینده جمعیت جهان و استفاده و بهره‌برداری بی‌رویه کشورها از منابع طبیعی و در نتیجه تهدید امنیت غذایی جهانی سبب شد جهت حفاظت و بهره‌برداری اصولی از این منابع، «معاهده بین‌المللی منابع ژنتیکی گیاهی برای غذا و کشاورزی»^۲ در ۳ نوامبر ۲۰۰۱ به تصویب برسد و دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۸۲ به آن پیوندد.

این معاهده بیانگر تلاش و دغدغه جامعه جهانی در خصوص حفاظت، اکتشاف، جمع‌آوری، شناسایی، ارزیابی و ثبت منابع ژنتیکی گیاهی برای غذا و کشاورزی برای دستیابی به توسعه پایدار کشاورزی و «حفظ حقوق نسل‌های آینده» در استفاده و بهره‌مندی از این منابع است.

در مقدمه معاهده، کشورهای عضو با نگرانی از فرسایش مداوم ژنتیکی گیاهی این منابع برای غذا و کشاورزی و نیز با قبول این که حفاظت، اکتشاف، جمع‌آوری، شناسایی، ارزیابی و ثبت منابع ژنتیکی گیاهی برای غذا و کشاورزی جهت دستیابی به توسعه پایدار کشاورزی برای «نسل

¹. The Convention on Biological Diversity, 5 June 1992

². International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, 3 November 2001

حاضر و نسل آینده» امری حیاتی است، بر «مسئولیت خود» در قبال نسل‌های گذشته و آینده برای حفاظت از تنوع جهانی منابع ژنتیکی گیاهی برای غذا و کشاورزی تأکید نمودند.

۳- چالش‌های ناشی از تخریب و آلودگی‌های زیست‌محیطی و ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی

یکی از عوامل مهم نابودی منابع طبیعی، تخریب و آلودگی محیط زیست است. در این قسمت ابتدا چالش‌های فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی که ناشی از تخریب و آلودگی‌های زیست‌محیطی است، بررسی می‌شود و آن‌گاه به ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در مواجهه با این چالش‌ها می‌پردازیم.

۳-۱- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از تخریب و آلودگی‌های زیست‌محیطی

انبوه چالش‌هایی که محیط زیست در زمان ما به دلیل تخریب و آلودگی با آن مواجه است، منجر به یک «بحران زیست‌محیطی» شده است. کشف و استخراج بی‌رویه انرژی‌های فسیلی باعث آلودگی فراوان آب، خاک، هوا و دریا شده است. ورود گاز کربنیک یا دی‌اکسید کربن و منواکسید کربن ناشی از سوخت‌های فسیلی به محیط زیست، ریزش بیش از پیش فصولات کارخانه‌ها و سموم مختلف در رودخانه‌ها، غرق‌شدن نفت‌کش‌های غول‌پیکر و ورود مواد نفتی و آلاینده‌های دیگر به دریا، سوانح و رخداد‌های هسته‌ای، جنگ‌های اتمی، سوانح شیمیایی، استفاده از سلاح‌های شیمیایی و مانند آن یک «فاجعه زیست محیطی»^۱ را رقم زده و آینده تنها کره مسکون و حیات ساکنان آن را در هاله‌ای از ابهام فرو برده است (فیروزی، ۱۳۸۵: ۲۰-۲۲) (Firouzi, 2006: 20-22) که در این قسمت برخی از این چالش‌ها را بررسی می‌کنیم.

۳-۱-۱- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از استخراج و استفاده بی‌رویه انرژی‌های فسیلی

کشف، استخراج و استفاده بی‌رویه انرژی‌های فسیلی توسط نسل حاضر علاوه بر این که نسل‌های آینده را از این منبع طبیعی محروم می‌کند، موجب آلودگی آب، خاک و هوا نیز شده است. ورود آلاینده‌های ناشی از سوخت‌های فسیلی به محیط زیست که به‌ویژه آلودگی هوا را در پی دارد، علاوه بر سلامتی انسان‌ها، حیات سایر موجودات مانند گیاهان، درختان و جانوران را نیز دچار مخاطره کرده است.

از سوی دیگر، استخراج و پالایش نفت و ورود حجم عظیمی از منابع آلاینده نفتی به خاک و

^۱. Environmental Disaster

دریا، غرق‌شدن نفت‌کش‌های غول‌پیکر، تخلیه آب موازنه نفت‌کش‌ها در دریا، نشت نفت از لوله‌های انتقال نفت، حمله نظامی به چاه‌ها و سکوها نفتی در دریا و انفجار آن‌ها که باعث ورود مواد نفتی به دریا می‌شود، تنها بخشی از آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از سوخت‌های فسیلی و مواد نفتی است.

متأسفانه این مسئله یکی از چالش‌های اساسی منطقه ما و کشورهای اسلامی در غرب آسیا است؛ برای نمونه در جریان اشغال کویت توسط عراق، بزرگ‌ترین آلودگی نفتی روی داد؛ به طوری که صدها چاه نفت کویت توسط عراق به آتش کشیده شد و روزانه ۴ تا ۶ میلیون تن نفت سوخت و یا وارد منطقه شد. وسعت این فاجعه به قدری زیاد بود که از آن با عبارت «تروریسم زیست محیطی» یاد شده است. بی‌تردید آثار و پیامدهای مخرب و ماندگار این فاجعه برای طبیعت و محیط زیست منطقه، چالشی اساسی به علاوه برای حیات نسل فعلی و نسل‌های آینده است.

۳-۱-۲. چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از گرم شدن کره زمین و تغییرات آب‌وهوایی

یکی دیگر از آثار و پیامدهای ناگوار آلودگی‌های زیست محیطی، به‌ویژه آلودگی هوا که می‌توان آن را مهم‌ترین چالش زیست محیطی کنونی جهان دانست، «گرم شدن کره زمین»^۱ و «تغییرات آب و هوایی»^۲ است. گرم شدن کره زمین حتی به میزان اندک، آثار مخرب فراوان بر آب و هوا دارد که مهم‌ترین آن پدیده تغییرات آب و هوایی است که در چند دهه اخیر به عنوان چالشی اساسی در جهان مطرح شده است. ذوب‌شدن کوه‌های یخی و یخچال‌ها و در نتیجه بالا آمدن سطح آب دریاها و اقیانوس‌ها، زیر آب رفتن مناطق ساحلی و وقوع سیلاب‌های دائمی از عوارض گرم شدن کره زمین است. علاوه بر آن نواحی گرم با شرایط خشک‌تری روبه‌رو خواهند شد که همین امر باعث از بین رفتن محصولات کشاورزی و از بین رفتن جنگل‌ها خواهد شد (نوری، ۱۳۷۲: ۲۲۷) (Nouri, 1993: 227) و در نتیجه دسترسی افراد به مواد غذایی را محدود خواهد کرد.

علاوه بر این، چالش «بیابان‌زایی»^۳ نیز که از آثار تغییرات آب و هوایی است، سبب از بین رفتن پوشش گیاهی و پیدایش شرایط بیابانی می‌شود و بر گسترش و قلمرو بیابان‌ها می‌افزاید که آثار و پیامدهای فراوانی برای محیط زیست، توسعه پایدار، تنوع زیستی و رفاه و ثبات اجتماعی دارد (کیس و دیگران، ۱۳۸۰: ۱۲۰) (Case and others, 2000: 120)؛ همچنین موجب کاهش دسترسی انسان‌ها و سایر جانداران به منابع گیاهی و غذایی می‌شود که آثار و پیامدهای آن فقط به نسل حاضر محدود نمی‌شود، بلکه شکل حادث‌تر آن متوجه نسل‌های آینده است.

¹. Global Warming

². Climate Changes

³. Desertification

۳-۱-۳- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از آلودگی‌های شیمیایی

آلودگی‌های شیمیایی، بخش دیگری از آلودگی‌های زیست‌محیطی است که امروزه چالشی اساسی فراروی نسل‌های آینده است. این آلودگی‌ها که اصطلاحاً آلاینده‌های آلی دیرپا (پایدار)^۱ نام دارند، موادی شیمیایی هستند که مدت زمان نسبتاً طولانی در محیط زیست باقی می‌مانند. این مواد با ورود به زنجیره غذایی، در بافت‌های زنده متراکم شده و از راه‌های گوناگون از جمله آب و هوا و گونه‌های مهاجر به مناطق مختلف منتقل، انباشته و رسوب می‌شوند و خطرات جبران‌ناپذیری برای سلامت انسان، محیط زیست و نسل‌های آینده دارند؛ زیرا این مواد نسل به نسل در انسان‌ها و سایر جانداران منتقل می‌شوند (کیس و دیگران، ۱۳۸۰: ۱۵۷-۱۷۲) (Case and others, 2000: 157-172).

علاوه بر این، مواد شیمیایی رها شده بر سطح زمین که در سردکننده‌ها مصرف دارند، سبب «تخریب لایه ازن»^۲ که وظیفه حفاظت از زمین در برابر تشعشعات خطرناک خورشید را دارد، می‌شوند (فیروزی، ۱۳۸۵: ۸۷) (Firouzi, 2006: 87)؛ همچنین سوانح و رخداد‌های شیمیایی، استفاده از سلاح‌های شیمیایی در جنگ‌ها، ریزش فضولات سمی و شیمیایی کارخانه‌ها در رودخانه‌ها نیز بخشی از پیامدهای آلودگی شیمیایی‌اند که آثار بلند مدت بر طبیعت و محیط زیست دارند و چالشی اساسی برای نسل‌های آینده محسوب می‌شوند.

۳-۲- ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در مواجهه با چالش‌های زیست‌محیطی

اسناد بین‌المللی در مواجهه با چالش‌های زیست‌محیطی فراروی نسل‌های آینده، ظرفیت‌های مناسبی را ایجاد کرده‌اند که اجرای صحیح این اسناد می‌تواند بخشی از نگرانی‌ها نسبت به حقوق نسل‌های آینده را برطرف سازد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

۳-۲-۱- کنوانسیون منطقه‌ای کویت

با هدف جلوگیری و کاهش آلودگی محیط زیست دریایی و مبارزه با آلودگی در منطقه دریایی خلیج فارس و دریای عمان، «کنوانسیون منطقه‌ای کویت برای همکاری درباره حمایت و توسعه محیط زیست دریایی و نواحی ساحلی در برابر آلودگی»^۳، میان دولت‌های بحرین، ایران، عراق، کویت، عمان، قطر، عربستان سعودی و امارات متحده عربی در تاریخ ۲۳ آوریل ۱۹۷۸ منعقد گردید. ایران نیز در اول ژوئن ۱۹۸۰ به عضویت آن در آمد. در مقدمه این کنوانسیون بر «مسئولیت» دولت‌های منطقه برای حفظ محیط زیست دریایی و

^۱ Persistent Organic Pollutants (POPs)

^۲ Depletion of Ozone Layer

^۳ Kuwait Regional Convention for Cooperation on the Protection on the Marine Environment from Pollution, 23 April 1978

همکاری و هماهنگی با هدف حمایت از محیط زیست دریایی منطقه به سود کلیه طرف‌های ذی‌نفع از جمله «نسل‌های آینده»، تأکید شده است که این امر می‌تواند به جلوگیری از آلودگی دریایی در دو پهنه دریایی منطقه یعنی خلیج فارس و دریای عمان کمک کند. ضمن این که ماده ۳ این کنوانسیون، دولت‌های عضو را «متعهد» کرده است که به صورت انفرادی و یا اشتراکی، کلیه اقدامات لازم را طبق این کنوانسیون و پروتکل‌های لازم‌الاجرائی که در آن عضویت دارند، برای جلوگیری و یا کاستن از آلودگی محیط زیست در منطقه دریایی و مبارزه با آلودگی اتخاذ نمایند.

۳-۲-۲- کنوانسیون چارچوب حفاظت از محیط زیست دریایی دریای خزر

به منظور تدوین یک چارچوب حقوقی زیست محیطی برای کشورهای ساحلی دریای خزر، منطبق با راهبردهای توسعه پایدار و نیز با هدف حفاظت از محیط زیست این دریا از کلیه منابع آلوده‌کننده و نیز حفاظت، نگهداری، احیاء و استفاده منطقی و پایدار از منابع آن برای نسل حاضر و نسل‌های آینده، «کنوانسیون چارچوب حفاظت از محیط زیست دریایی دریای خزر»^۱ در ۱۳ آبان ماه سال ۱۳۸۲ (۴ نوامبر ۲۰۰۳) در تهران، به امضای وزرای محیط زیست و نمایندگان تام‌الاختیار کشورهای ساحلی دریای خزر شامل: آذربایجان، ایران، قزاقستان، روسیه و ترکمنستان رسید. این کنوانسیون به اختصار «کنوانسیون تهران»^۲ نیز نامیده می‌شود. دولت جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۸۴ الحاق رسمی خود را به آن اعلام نمود.

در مقدمه این کنوانسیون با اشاره به لزوم حفظ دریای خزر و منابع آن برای استفاده «نسل حاضر و آینده»، کشورهای عضو با توجه به تخریب محیط زیست دریایی دریای خزر در اثر آلودگی ناشی از منابع مختلف فعالیت‌های انسانی از جمله تخلیه، انتشار و دفع مواد مضر و خطرناک، مواد زائد و سایر آلودگی‌های ناشی از منابع دریایی و منابع مستقر در خشکی، عزم راسخ خود را بر حفظ و نگهداری منابع زنده دریای خزر برای نسل‌های حاضر و آینده مورد تأکید قرار داده‌اند. در ماده ۴ این کنوانسیون نیز، تعهدات طرف‌های متعاقد در راستای اتخاذ اقدامات مناسب برای جلوگیری، کاهش و کنترل آلودگی و نیز حفاظت، نگهداری و احیای محیط زیست دریای خزر و استفاده از منابع آن مورد تأکید قرار گرفته است.

این کنوانسیون دارای چند پروتکل است؛ در مقدمه «پروتکل حفاظت از دریای خزر در برابر آلودگی ناشی از منابع و فعالیت‌های مستقر در خشکی الحاقی به کنوانسیون چهارچوب حفاظت از

^۱. Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea, 4 November of 2003

^۲. Tehran Convention, 4 November of 2003

محیط زیست دریایی دریای خزر^۱ که دولت جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۴ به آن ملحق شده است، بر حفظ این دریا برای نسل‌های حاضر و آینده تأکید و بر حمایت و حفاظت از محیط زیست دریایی و بهره‌برداری پایدار از منابع طبیعی دریای خزر که پاسخ‌گوی نیازهای نسل‌های فعلی و آینده به شیوه‌ای منصفانه باشد تصریح شده است؛ ضمن این که در ماده ۴ این پروتکل نیز به بیان تعهدات طرفین پرداخته است.

۳-۲-۳- پروتکل الحاقی به کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی

با هدف جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از دفع پسماندها در ۲۹ دسامبر ۱۹۷۲، «کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از دفع مواد زائد و دیگر مواد»^۲ در لندن به تصویب رسید (Sands and Galizzi, 2004: PP.237-251) و کشور ایران نیز در سال ۱۳۷۵ به آن ملحق گردید. پس از حدود ربع قرن از تصویب این کنوانسیون و در راستای حرکت تکاملی به سوی راهکارهای مبتنی بر احتیاط و پیشگیری در حفظ محیط زیست دریایی، «پروتکل الحاقی به کنوانسیون جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از دفع مواد زائد و دیگر مواد»^۳ در ۷ نوامبر ۱۹۹۶ به تصویب رسید (Sands and Galizzi, 2004, PP.252-274) و دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۹۴ به این پروتکل ملحق شد.

یکی از نکات برجسته در مقدمه این پروتکل، توجه به «حقوق نسل‌های آینده» و تأکید بر حفاظت از محیط زیست دریایی، ترویج استفاده پایدار و حفظ منابع دریایی، حرکت تکاملی به سوی راهکارهای مبتنی بر احتیاط و پیشگیری، فعالیت بین‌المللی بیشتر جهت پیشگیری، کاهش و در صورت امکان حذف آلودگی دریایی، مدیریت فعالیت‌های انسانی به نحوی که زیست‌بوم دریایی قادر به ادامه استفاده‌های مجاز از دریا و نیز تأکید بر برآوردن «نیازهای نسل‌های کنونی و آینده» است. در ماده ۲ نیز به تعهدات طرف‌های متعاقد برای نیل به اهداف پروتکل اشاره شده است.

۳-۲-۴- کنوانسیون تغییرات آب و هوای سازمان ملل متحد

همان‌گونه که اشاره شد یکی از چالش‌های زیست محیطی جهان در چند دهه اخیر، پدیده گرم شدن کره زمین و تغییرات آب و هوایی است. بر همین اساس اقداماتی برای مواجهه با این چالش در سطح جهانی صورت گرفته که تدوین و تصویب «کنوانسیون تغییرات آب و هوای سازمان ملل

^۱. The Protocol for the Protection of the Caspian Sea Against Pollution from Land-based Sources and Activities to The Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea, 12 December 2012

^۲. London Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, 29 December 1972

^۳. Protocol to the Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter, 7 November 1996

متحد»^۱ در ۹ مه ۱۹۹۲ از آن جمله است (Birnie and Boyle, 1996: PP.252-276). دولت جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۵ به عضویت آن در آمده است. در مقدمه این کنوانسیون، کشورهای متعاقد با بیان این که تغییرات در آب و هوای کره زمین و اثرات سوء آن «نگرانی مشترک بشر» می‌باشد، نسبت به فعالیت‌های بشری که سبب افزایش قابل توجه تراکم «گازهای گلخانه‌ای»^۲ در جو شده است ابراز نگرانی کرده‌اند؛ زیرا این افزایش باعث تشدید اثر طبیعی گلخانه‌ای و افزایش گرمای سطح زمین و جو شده و می‌تواند اثرات سوء بر اکوسیستم‌های طبیعی و نوع بشر داشته باشد. به همین جهت کشورهای متعاقد با هدف حفاظت از سیستم آب و هوا برای «نسل حاضر و نسل‌های آینده» مواردی را مورد موافقت قرار دادند. در بند ۱ ماده ۳ نیز با هدف حمایت از سیستم آب و هوا به نفع «نسل‌های فعلی و آینده» مقرر شده است که اعضا می‌بایست سیستم آب و هوا را به نفع نسل‌های حاضر و آینده مورد حمایت قرار دهند. نکته حائز اهمیت در این سند، بیان الزامی «تکالیف و مسئولیت نسل فعلی» نسبت به «حمایت و حفاظت از حقوق نسل‌های آینده» در موضوع آب و هوا است.

۳-۲-۵- کنوانسیون سازمان ملل متحد برای بیابان‌زدایی

پیش‌تر اشاره شد که مسئله «بیابان‌زایی» همراه با «تغییرات آب و هوا» و «از دست دادن تنوع زیستی» به عنوان بزرگ‌ترین چالش در سال ۱۹۹۲ در رابطه با توسعه پایدار در همایش زمین در ریودوژانیرو مطرح شد. متعاقب آن «کنوانسیون سازمان ملل متحد برای بیابان‌زدایی در کشورهای» که به طور جدی با خشک‌سالی و یا با بیابان‌زایی مواجه می‌باشند به‌ویژه در آفریقا»^۳ در تاریخ ۱۷ ژوئن ۱۹۹۴ در پاریس منعقد گردید (Birnie and Boyle, 1996: PP.513-543). دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۷۵ این کنوانسیون ملحق شده است. در مقدمه آن، کشورهای عضو این کنوانسیون که به اختصار «کنوانسیون سازمان ملل متحد برای بیابان‌زدایی»^۴ نامیده می‌شود، با بیان این که تدوین این کنوانسیون به «نفع نسل حاضر و آینده» است و بیابان‌زایی و خشک‌سالی با مسائل مهم اجتماعی مانند فقر، بهداشت، تغذیه ناکافی، عدم امنیت غذایی، مسائل ناشی از مهاجرت، جابه‌جایی افراد و فعل و انفعالات جمعیتی روی توسعه پایدار ارتباط دارد، عزم راسخ خود را برای اتخاذ اقدامات لازم با هدف بیابان‌زدایی و کاهش اثرات خشک‌سالی به «سود نسل حاضر و آینده» اعلام نمودند.

¹. United Nations Framework Convention on Climate Change, 9 May 1992

². Greenhouse Gases

³. United Nations Convention to Combat Desertification in Those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, particularly in Africa, 17 June 1994

⁴. United Nations Convention to Combat Desertification (UNCCD)

۳-۲-۶- کنوانسیون استکهلم در خصوص آلاینده‌های آلی پایدار

با هدف حفاظت از محیط زیست و نیز نسل‌های حاضر و آینده در برابر آثار سوء آلاینده‌های آلی پایدار که شامل مواد شیمیایی و تجهیزات آلوده کننده هستند و خطرات جبران‌ناپذیری برای سلامت انسان، محیط زیست و نسل‌های آینده دارند، چندین سند الزام‌آور حقوقی به تصویب رسیده است که «کنوانسیون استکهلم در خصوص آلاینده‌های آلی پایدار»^۱ در ۲۲ مه ۲۰۰۱ در استکهلم از آن جمله است (Sands and Galizzi, 2004: PP.838-867). دولت جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۸۵ به این کنوانسیون پیوسته است.

اعضای این کنوانسیون در مقدمه آن با بیان چالش‌های فراوان آلاینده‌های پایدار که در بدن موجودات زنده تجمع یافته و از طریق هوا، آب و گونه‌های مهاجر در بین مرزهای بین‌المللی جابجا شده و نیز با اطلاع از مخاطرات بهداشتی این مواد برای «نسل‌های آینده»، بر اهمیت تقبل مسئولیت تولیدکنندگان آلاینده‌های آلی پایدار به منظور کاهش اثرات زیان‌آور ایجاد شده توسط محصولات آنان و اطلاع‌رسانی به مصرف‌کنندگان، دولت‌ها و عموم مردم مرتبط با خصوصیات مخاطره‌آمیز این مواد شیمیایی تأکید کردند.

علاوه بر این، در ماده ۳ «تکالیف و تعهدات» کشورهای عضو از جمله جلوگیری از سرایت آثار سوء این آلاینده‌ها به «نسل‌های آینده»، به تفصیل بیان شده است.

۳-۲-۷- موافقتنامه پاریس

یکی دیگر از اسناد مهم درباره تغییرات آب و هوایی، «موافقتنامه پاریس»^۲ در مورد «تغییرات اقلیمی»^۳ است که در ۱۲ دسامبر ۲۰۱۵ در «چارچوب کنوانسیون تغییرات آب‌وهوای ملل متحد»^۴ با هدف همکاری بین‌المللی و راه‌حل‌های هماهنگ برای مقابله با چالش‌های ناشی از تغییرات اقلیمی و اقدام برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای تصویب شد تا جلوی افزایش دمای کره زمین گرفته شود. این موافقتنامه در ۴ نوامبر ۲۰۱۶ لازم‌الاجرا شد و در حال حاضر، ۱۹۵ کشور به آن پیوسته‌اند. این موافقتنامه تعهداتی را برای همه کشورها با هدف کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و همکاری برای سازگاری با اثرات تغییرات اقلیمی در نظر گرفته است و از کشورها می‌خواهد که تعهدات خود را به مرور زمان تقویت کنند. همچنین این موافقتنامه مسیری را برای کشورهای توسعه‌یافته فراهم می‌کند تا در تلاش‌های خود برای کاهش و سازگاری با تغییرات اقلیمی به کشورهای در حال توسعه کمک کنند و در عین حال چارچوبی برای نظارت و گزارش‌دهی

^۱ Convention on Persistent Organic Pollutants, 22 May 2001

^۲ The Paris Agreement, 12 December 2015

^۳ Climate Change

^۴ United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC)

شفاف اهداف اقلیمی کشورها ایجاد کند.

۴- چالش‌های ناشی از استفاده غیراصولی از میراث طبیعی و مشترک بشری و ظرفیت اسناد بین‌المللی

یکی دیگر از چالش‌های اساسی فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی، استفاده غیراصولی و غیر عادلانه نسل فعلی از میراث طبیعی و مشترک بشری است که ناقض حق نسل‌های آینده در برخورداری از این میراث است. در این قسمت علاوه بر اشاره به این چالش‌ها، ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در این باره تبیین خواهد شد.

۴-۱- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از استفاده غیراصولی و ناعادلانه از میراث طبیعی و مشترک بشری

برخی از چالش‌های فراروی حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی به سبب استفاده غیراصولی و ناعادلانه از میراث طبیعی و مشترک بشری است که به بررسی آن می‌پردازیم.

۴-۱-۱- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از استفاده غیراصولی از میراث طبیعی

برخی از اموال و میراث طبیعی، منحصر به فرد و جایگزین ناپذیرند و متعلق به تمام بشریت از جمله نسل‌های آینده‌اند. برای نمونه، تنوع زیستی در کشور ما به گونه‌ای است که اکوسیستم‌های ویژه و منحصر به فردی را ایجاد نموده که به عنوان میراث طبیعی متعلق به همگان از جمله نسل فعلی و نیز نسل‌های آینده می‌باشد. از این رو بهره‌برداری نسل فعلی باید همراه با حفاظت و نگهداری این میراث برای آیندگان باشد. برخی از چشم‌اندازهای طبیعی، مناطق حفاظت شده، پارک‌های ملی و مناطق کویری در ایران از این دسته‌اند که برخی از آن‌ها در معرض آسیب‌های جبران‌ناپذیر ناشی از استفاده‌ها یا رفتارهای غیراصولی برخی از انسان‌ها یا حوادث طبیعی هستند.

۴-۱-۲- چالش فراروی حق نسل‌های آینده ناشی از استفاده ناعادلانه از میراث مشترک بشری

وجود منابع عظیم و سرشار معدنی در بستر و زیر بستر دریاها و اقیانوس‌ها در خارج از محدوده صلاحیت ملی کشورها و نیز نبود موازنه فنی در استخراج و بهره‌برداری از این منابع میان کشورهای پیشرفته و کمتر توسعه‌یافته، این نگرانی و چالش بزرگ را برای کشورهای کمتر توسعه‌یافته یا در حال توسعه به وجود آورده است که کشورهای دارای فناوری پیشرفته این منابع را تحت تملک یا حاکمیت خویش قرار دهند و به نفع خود از آن استفاده کرده و دیگر کشورها و حتی نسل‌های آینده را از آن محروم سازند؛ در حالی که این منابع از گذشته وجود داشته و باید به

سود کل بشریت چه در نسل حاضر و چه در نسل‌های آینده مورد استفاده قرار گیرد (براونلی، ۱۳۹۶: ۴۶۸؛ بیگزاده، ۱۴۰۱: ج ۲، ۱۴۲۳) (Brownlee, 2017: 468; Beigzadeh, 2022: Vol. 2, 1423).

۲-۴- ظرفیت‌های اسناد بین‌المللی در مواجهه با چالش‌های مربوط به میراث فرهنگی و مشترک بشری

با هدف مواجهه صحیح با چالش‌هایی که میراث طبیعی و مشترک بشری را تهدید می‌کند، چندین سند مهم به تصویب رسیده است که به دو مورد اشاره می‌کنیم.

۴-۲-۱- کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان

با هدف حفاظت از اموال فرهنگی و طبیعی منحصر به فرد که باید به عنوان میراث جهانی بشریت حفظ گردند تا به نسل‌های آینده منتقل شوند، جامعه جهانی «کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان»^۱ را در ۱۶ نوامبر ۱۹۷۲ در هفدهمین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو^۲ به تصویب رساند. این کنوانسیون که دولت ایران نیز در سال ۱۳۵۳ به آن ملحق شده است با هدف حمایت جمعی و مداوم از میراث فرهنگی و طبیعی دارای ارزش‌های جهانی برجسته و استثنائی، به عنوان میراث جهانی بشریت وارد نظام حقوق بین‌الملل شد (Birnie and Boyle, 1996: PP. 375-389). در ماده ۴ کنوانسیون بر تعهد دولت‌های عضو برای حفاظت از این میراث و انتقال آن به «نسل‌های آینده» تأکید شده و هر یک از دولت‌های عضو می‌پذیرند که تعهد تشخیص، حمایت، حفاظت و شناساندن میراث فرهنگی واقع در قلمرو خود و انتقال آن به «نسل‌های آینده» در وهله اول وظیفه همان دولت است و در صورت اقتضا از طریق جلب مساعدت و همکاری‌های بین‌المللی به‌ویژه کمک‌های مالی، هنری، علمی و فنی اقدام خواهند کرد. بر همین اساس، کشورها تلاش کرده‌اند که این میراث را به ثبت ملی و جهانی برسانند تا زمینه حمایت از آن و جلوگیری از نابودی آن فراهم آید.

۴-۲-۲- کنوانسیون حقوق بین‌الملل دریاها

«کنوانسیون ملل متحد در مورد حقوق دریاها»^۳ در ۱۰ دسامبر ۱۹۸۲ به تصویب رسیده است. دولت ایران این کنوانسیون را امضا کرده ولی هنوز آن را به تصویب نرسانده است. در این معاهده مهم، نظام حقوقی حاکم بر مناطق دریایی از جمله نظام حقوقی حاکم بر بستر و زیر بستر دریاها و اقیانوس‌ها در ماورای صلاحیت ملی دولت‌ها مشخص و حقوق و تکالیف دولت‌ها بیان شده است.

^۱. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 16 November 1972

^۲. The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)

^۳. United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982

(Brownlie, 1995: PP.130-193).

کشورهای متعاهد در این کنوانسیون توافق کرده‌اند منابع عظیم موجود در بستر و زیر بستر دریاها به عنوان «میراث مشترک بشریت»^۱ اعلام شوند و به سود کل بشریت از جمله نسل‌های آینده مورد استفاده قرار گیرند و تحت تملک یا حاکمیت هیچ دولتی در نیایند؛ لذا کلیه فعالیت‌های معدنی در این منطقه تحت اداره یک نظام بین‌المللی قرار گرفت (Shaw, 1999: P.191; Akehurst, 1988: PP.444-445).

بر این اساس در بخش یازدهم (مواد ۱۳۳ تا ۱۹۱) کنوانسیون به تبیین نظام حقوقی ناحیه بستر و زیر بستر دریاها و اقیانوس‌ها در ماورای محدوده صلاحیت ملی دولت‌ها و منابع آن به عنوان «میراث مشترک بشریت» پرداخته که زیر نظر «مقام بین‌المللی اعماق دریا»^۲ اداره می‌شود. در ماده ۱۳۶ این کنوانسیون آمده است: «ناحیه و منابع آن میراث مشترک بشریت هستند» (Brownlie, 1995: P.202).

هر چند در این کنوانسیون به صراحت نامی از «نسل‌های آینده» به میان نیامده است اما از قواعد مربوط به میراث مشترک بشریت می‌توان نتیجه گرفت که این قواعد ناظر به نسل‌های آینده نیز می‌باشد؛ از این رو اولاً منابع معین شده به عنوان میراث مشترک بشریت، قابل تملک توسط هیچ کشوری نیستند بلکه متعلق به «کل بشریت» چه در نسل حاضر و چه در نسل‌های آینده هستند. ثانیاً منابع و منافع ناشی از ناحیه میراث مشترک بشریت باید به صورتی عادلانه و برابر به نفع همه کشورها تقسیم گردد؛ ثالثاً از آنجا که این منابع میراث مشترک بشریت محسوب می‌شود، باید به گونه‌ای توسط نسل حاضر استفاده گردد که سهم نسل‌های آینده نیز حفظ شده تا آنان بتوانند از آن بهره‌مند گردند. بنابراین ویژگی‌های «قابل تملک نبودن»، «نفع همگانی» و «متعلق به عموم بودن» میراث مشترک بشریت، بیانگر آن است که این مسئله علاوه بر ویژگی «درون نسلی»، «بین نسلی» نیز می‌باشد و دارای قواعدی به نفع نسل‌های آینده است.

نتیجه‌گیری

بحران رو به فزونی زیست‌محیطی کنونی که چالشی اساسی فراروی سلامت و حیات بشر و به‌ویژه نسل‌های آینده ایجاد کرده، نیازمند اقداماتی بنیادین برای مواجهه صحیح با آثار و پیامدهای تلخ و ناگوار آن است. در این راستا تدوین و تصویب اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی پرشماری که «حقوق نسل‌های آینده» را مورد شناسایی قرار داده‌اند، قابل تحلیل و ارزیابی است. برخی از این

^۱. Common Heritage of Mankind

^۲. International Sea-bed Authority

اسناد که در دسته «حقوق سخت» قرار می‌گیرند (کشور ایران نیز به آن‌ها پیوسته و فرآیند تصویب را طی کرده و در حکم قوانین ایران هستند) بر «حق نسل‌های آینده در برخورداری از منابع طبیعی» و این که «این منابع باید برای نسل‌های آینده باقی بماند» تأکید و تصریح کرده‌اند. در این اسناد که با رضایت کشورها تدوین و تصویب شده‌اند، ضمن بیان برخی از مصادیق منابع طبیعی و همچنین حقی که نسل‌های آینده نسبت به گونه‌های متنوع گیاهی و جانوری دارند و نیز ضرورت حفظ و ثبت منابع ژنتیکی گیاهی در راستای حمایت از حقوق نسل‌های آینده، بر حفظ و نگهداری این منابع طبیعی برای آیندگان تأکید شده است. همچنین در این اسناد درباره چالش‌هایی نظیر گرم شدن کره زمین و تغییرات آب و هوایی که نتیجه آلودگی‌های زیست‌محیطی است و نیز اثرات ناگوار آن بر اکوسیستم‌های طبیعی و نوع بشر که می‌تواند سلامت و حیات نسل‌های آینده را با چالش مواجه سازد، تدابیر ارزشمندی اندیشیده شده است. بخش دیگری از ظرفیت‌های این اسناد با هدف حفظ حقوق نسل‌های آینده، مربوط به میراث طبیعی و مشترک بشری است که باید به سود کل بشریت در نسل حاضر و آینده مورد استفاده قرار گیرد. ضمن این که این اسناد در خصوص یک راهبرد جامع برای توسعه پایدار با این ویژگی که توسعه قادر به برآوردن نیازهای نسل حاضر باشد و در عین حال هیچ خللی به حقوق نسل‌های آینده در برآوردن نیازهایشان وارد نسازد، تصریح کرده‌اند. نکته بسیار مهم و اساسی که در این اسناد برجسته شده است، تعهدات و تکالیفی است که بر عهده دولت‌ها قرار گرفته که بر اساس آن لازم است دولت‌ها تدابیری اتخاذ کنند که حقوق، منافع و نیازهای نسل‌های حاضر و آینده به طور همزمان و به صورت متعادل حفظ گردد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، مقاله پیش‌رو فاقد هر گونه تعارض منافع بوده است.

فهرست منابع

منابع فارسی

- آقابخشی، علی و افشاری‌راد، مینو. (۱۳۸۶). فرهنگ علوم سیاسی، تهران: نشر چاپار.
- آئینه‌وند، صادق. (۱۳۸۸). عصر و نسل از نگاه تاریخ، مطالعات تاریخ اسلام، سال اول، شماره اول، ص ۱۰-۲۱.
- بالس، کریستوفر. (۱۳۸۰). ذهنیت نسلی؛ دیدگاهی روان‌کاوانه درباره اختلاف نسل‌ها، ترجمه حسین پاینده، فصلنامه فلسفی ارغنون، شماره ۱۹، ص ۱-۲۹.
- براونلی، یان. (۱۳۹۶). اصول حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه محمد حبیبی مجنده، قم: انتشارات دانشگاه مفید.
- بیگزاده، ابراهیم. (۱۴۰۱). حقوق بین‌الملل، تهران: نشر میزان.
- تقی‌زاده انصاری، مصطفی. (۱۳۷۴). حقوق محیط زیست در ایران، تهران: انتشارات سمت.

- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۵). *درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی*، تهران: انتشارات کیهان.
- فیروزی، مهدی. (۱۳۸۵). *حق بر محیط زیست*، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- قربان‌نیا، ناصر. (۱۳۸۷). *حقوق بشر و حقوق بشردوستانه*، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- قوام، میرعظیم. (۱۳۷۵). *حمایت کیفری از محیط زیست*، تهران: انتشارات سازمان محیط زیست.
- کیس، الکساندر؛ لانگ، وینفراید و اچ. سند، پیترا. (۱۳۸۰). *حقوق محیط زیست*، ترجمه محمدحسن حبیبی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۷۱). *مقدمه علم حقوق*، تهران: شرکت انتشار.
- محبی، محسن و فیض‌اللهی، فرانک. (۱۴۰۰). «واکاوی مفهوم عدالت بین نسلی» در *حقوق بین‌الملل محیط زیست*، مجله حقوقی بین‌المللی، سال ۳۸، شماره ۶۵، ص ۷-۳۰.
- نوری، جعفر. (۱۳۷۲). *فرهنگ جامع محیط زیست*، بی‌جا، بی‌نا.
- والاس، ربکا و ارتگا، الگا مارتین. (۱۳۹۴). *حقوق بین‌الملل*، ترجمه سیدقاسم زمانی و مهناز بهراملو، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.

منابع انگلیسی

- Akehurst, M. (1988). *A Modern Introduction to International Law*, London, UNWIN HUMAN.
- Birnie, P. W. and Alan E. B. (1996). *Basic Documents on International Law and The Environment Oxford*, Clarendon Press.
- Brownlie, I. (1995). *Basic Documents in International Law*, Oxford, Clarendon Press.
- Sands, P. and Paolo G. (2004). *Documents in International Environmental law*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Shaw, M. N. (1999). *International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, Cambridge, Cambridge University Press.

Translated References to English

- Aghabakshi, A. and Afshari-Rad M. (2007). *Political Science, Tehran*, Chapar Publications. **(In Persian)**
- Ainevand, S. (2009). "Age and Generation from the Perspective of History", *Islamic History Studies*, Year 1, Issue 1, pp. 10-21. **(In Persian)**
- Balls, C. (2001). "Generational Mindset; A Psychoanalytic Perspective on Generational Differences", translated by Payandeh, H. *Arghanun Philosophical Quarterly*, Issue 19, pp. 1-29. **(In Persian)**
- Beigzadeh, E. (2022). *International Law*, Tehran, Mizan Publishing House. **(In Persian)**
- Brownlee, I. (2017). *Principles of Public International Law*, translated by Habibi Mojndeh, M. Qom, Mofid University Publications. **(In Persian)**
- Case, A. and Case A., Lang W. & Petra H. S. (2000). *Environmental Law*, translated by Habibi, M.H. Tehran, Tehran University Publications. **(In Persian)**
- Firouzi, M. (2006). *Right to the Environment*, Tehran, Jihad Daneshgahi Publications. **(In Persian)**
- Ghorbaniya, N. (2008). *Human Rights and Humanitarian Law*, Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute Publication Organization. **(In Persian)**
- Katouzian, N. (1992). *Introduction to the Science of Law*, Tehran, Publishing Company. **(In Persian)**

- Mohebbi, M. and Feizollahi, F. (2017). "Analysis of the "Concept of Intergenerational Justice" in International Environmental Law," *International Law Journal*, No. 65, pp. 7-30. **(In Persian)**
- Nouri, J. (1993). *Comprehensive Environmental Encyclopedia*, Bija, Bina. **(In Persian)**
- Qavam, M. (1997). *Criminal Protection of the Environment*, Tehran, Environmental Organization Publications. **(In Persian)**
- Sarukhani, B. (1996). *Introduction to the Encyclopedia of Social Sciences*, Tehran, Kayhan Publications. **(In Persian)**
- Taghizadeh Ansari, M. (1995). *Environmental Law in Iran*, Tehran, Samt Publications. **(In Persian)**
- Wallace, R. and Ortega, M. (2015). *International Law, translated by Zamani S.G. and Bahramlou, M.* Tehran: Shahr Danesh Institute for Legal Studies and Research. **(In Persian)**